

УДК 351.862.8

DOI <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2021.4.13>

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РЕЛІГІЙНОЮ БЕЗПЕКОЮ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Корчагіна А.М. – молодший науковий співробітник

Херсонського державного аграрно-економічного університету

ORCID: 0000-0001-5483-7461

У статті викладено результати дослідження основ державного управління релігійною безпекою як складової національної безпеки України.

Розкрито понятійно-термінологічний апарат дослідження, зокрема поняття «релігійна безпека», визначено чинники забезпечення релігійної безпеки, зокрема внутрішньо-релігійна та зовнішньорелігійна стабільності, наявність комплексної стратегії суспільно-політичного й духовного розвитку держави. В ході проведеного дослідження автор звертає увагу на відсутність єдиного підходу в правовій та управлінській доктрині до розуміння дефініції та змістовного наповнення національної безпеки загалом та релігійної безпеки як її складової зокрема. Автором надано дефініцію відносин у сфері релігійної безпеки та окреслено їх особливості в контексті державного управління. Окрема увага приділена характеристичні складових здійснення державою політики в сфері релігійної безпеки. Проаналізовано інституційне забезпечення, зокрема систему державних органів, діяльність яких направлена на встановлення, забезпечення та реалізацію релігійної безпеки; охарактеризовано правові основи державного регулювання релігійної безпеки України як елементу механізму державного управління національною безпекою країни та визначено недоліки правового регулювання зазначеної сфери. Проведене дослідження змісту нормативно-правових актів, які регламентують релігійну безпеку свідчать про їх декларативний характер, «безадресність», та в більшості випадків в них відсутній чіткий механізм реалізації та контролю за виконанням приписів, що вони містять. Також автором визначено роль та значення наукової та інформаційної складової даного механізму як важливих компонентів, спрямованих на інформування населення про реальні та потенційні загрози та прояви їх деструктивного впливу як індивідуального характеру, так і на загальнодержавному та міжнародному рівнях. На основі проведеного дослідження зроблено висновки щодо розуміння сутності механізму державного релігійною безпекою України як складової національної безпеки в Україні та перспектив подальших досліджень.

Ключові слова: релігійна безпека, національна безпека, релігійні загрози, державне управління.

Korchagina A.M. The concept and content of the governance of religious security as a component of national security of Ukraine

The article presents the results of a study of the basics of public administration of religious security as a component of national security of Ukraine.

The conceptual and terminological apparatus of the research, in particular the concept of "religious security", reveals the factors of religious security, including intra-religious and foreign-religious stability, the presence of a comprehensive strategy of socio-political and spiritual development of the state. In the course of the research the author draws attention to the lack of a unified approach in legal and administrative doctrine to the understanding of the definition and content of national security in general and religious security as its component in particular. A study of the content of regulations governing religious security shows their declarative nature, "unaddressed", and in most cases they lack a clear mechanism for implementing and monitoring the implementation of the precepts they contain. The author provides a definition of relations in the field of religious security and outlines their features in the context of public administration. Particular attention is paid to the characteristics of the components of the state's policy in the field of religious security. An analysis of institutional support, in particular the system of state bodies whose activities are aimed at establishing, ensuring and implementing religious security. The author described the legal basis of state regulation of religious security in Ukraine as an element of the mechanism of state management of national security and identified shortcomings in the legal regulation of this area. The author also draws attention to the importance of scientific and informational components of this mechanism. The author also identified the role

and importance of the scientific and information component of this mechanism as important components aimed at informing the public about real and potential threats and manifestations of their destructive impact, both individually and nationally and internationally. Based on the study, conclusions were drawn on the understanding of the essence of the mechanism of state religious security of Ukraine as a component of national security in Ukraine and the prospects for further research.

Key words: *religious security, national security, religious threats, public administration.*

Постановка проблеми. Забезпечення прав і свобод людини, у тому числі й свободи совісті та віросповідання, і реалізація цих прав у практиці державного управління постають однією з надзвичайно важливих функцій демократичної держави. Становлення України як розвинутої європейської держави, прагнення до найскорішої євроінтеграції ставить на порядок денний ряд проблемних питань у державно-духовній сфері, без вирішення яких гарантування і реалізація прав та законних інтересів у цій галузі матимуть лише абстрактний характер.

Сучасне розуміння прав людини, визначене у Всесвітній декларації прав людини, Європейській хартії з основних прав людини, документах ОБСЄ, рішеннях Європейського Суду з прав людини, а також у документах Парламентської Асамблеї Ради Європи ґрунтується на тому, що дотримання релігійних свобод, що виходять за межі індивідуальних переконань і персонального сумління, є сферою, де держава бере на себе досить чіткі зобов'язання.

Особливості історичного розвитку релігійно-духовної складової в Україні спричинили істотну зміну національної й конфесійної структури населення більшості регіонів України протягом останніх років. І, як наслідок, розгортання там діяльності нетрадиційних для цих регіонів конфесій і релігійних напрямків. Зараз практично в кожній області України є послідовники щонайменше 20-30 конфесій або релігійних напрямків.

До того ж нестабільна політична, економічна та соціальна ситуація в країні негативно впливає на психологічний стан населення, підштовхуючи людей шукати підтримки, особливо моральної, в різних організаціях і об'єднаннях релігійного характеру, на фоні чого відслідковується посилення діяльності релігійних сект та інших деструктивних об'єднань. Тому проблема гарантування безпеки у сфері релігії є однією з найгостріших для сучасної України, адже недостатня увага чи недооцінка її складових може призвести до розгортання кризових явищ як на національному, так і на глобальному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню даної теми були присвячені роботи науковців В.В. Беда, І.М. Білоус, І.В. Ковалюк, В.В. Клюса, Є.О. Васильчука, С.В. Місевіча, В.В. Новікова, Р.А. Небожука, І.О. Прістинського та інших вчених. Однак, незважаючи на постійний інтерес науковців до питань національної безпеки, релігійна безпека досить часто залишається поза увагою або розглядається як «вторинна» складова розгалуженої системи національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Багато сучасних науковців вважають одним із шляхів виходу людства з глобальної кризи створення духовних засад, які забезпечували б усталеність і безпеку суспільного розвитку, переорієнтацію свідомості з утилітарних, споживацьких на вищі ціннісні основи і повернення до духовних витоків. Саме тому забезпечення громадян правами і можливостями задовольняти свої духовні потреби незалежно від соціальних, економічних, національних і конфесійних вподобань є одним із головних завдань держави. Тому, релігійна безпека є складовою частиною національної безпеки будь-якої держави.

Пункт 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» визначає, що національна безпека – «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [1].

Слід зазначити, що науковці у своїх дослідженнях пропонують дещо інші інтерпретації поняття «національна безпека». Так, наприклад, на думку деяких вчених, національна безпека – «це стан внутрішніх і міждержавних відносин, який визначає ефективність системи державних, правових і суспільних гарантій прав та свобод людини та громадянина, базових цінностей та інтересів суспільства й суверенної держави від внутрішніх і зовнішніх загроз» [2].

Так, на думку М. Сунгуровського, національна безпека – «це такий стан суспільства і держави, в якому забезпечуються сприятливі умови для досягнення національних інтересів за наявності та (або) у передбаченні дестабілізуючих чинників (загроз)» [3].

Водночас, національна безпека є системою кореляції між усвідомленими загрозами та ресурсами, якими володіє та може використати суспільство з метою протидії цим загрозам. Для суспільства будь-якої формації та історичного періоду розвитку загрози (у тому чи іншому вигляді) існують завжди, тож відповідно досягти максимального рівня захищеності від них видається майже неможливим. Саме тому національна безпека та складові державного механізму її досягнення є не декларативним – статичним, а динамічним засобом, який направлений з одного боку, на досягнення і підтримки балансу між реальними та потенційними загрозами, а з іншого – здатністю суб'єкта протидіяти їм.

Духовні цінності посідають значне місце в системі забезпечення релігійної безпеки держави.

Закон України «Про національну безпеку України» містить перелік загроз національним інтересам та безпеці України. І серед них виділяє «можливість виникнення конфліктів у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин, радикалізації та проявів екстремізму в діяльності деяких об'єднань національних меншин та релігійних громад» [1].

Указ Президента України «Про Стратегію національної безпеки України» містить положення, згідно якого подолання диспропорцій у соціально-гуманітарній сфері здійснюється шляхом запобігання поширенню пропаганди екстремізму, насильства, ксенофобії, релігійної нетерпимості, моральної розбещеності [4].

Однак, жоден із нормативних актів не містить визначення поняття «релігійна безпека». Проте, аналізуючи роботи науковців в цій сфері, можемо узагальнюючі їх позиції з приводу визначення поняття «релігійна безпека», дати таке її визначення: релігійна безпека є складовою частиною національної безпеки і являє собою такий стан релігійно-духовного життя нації (її державно-духовних, міжконфесійних та внутрішньо церковних взаємовідносин), що є чи за певних обставин може бути загрозою національним інтересам держави, стабільному розвитку суспільства, здійсненню прав і свобод громадян.

Релігійна безпека поєднує в собі дві важливі характеристики: по-перше, це стан захищеності життєво важливих духовно-релігійних інтересів українського суспільства (особи, груп віруючих, держави) від внутрішніх загроз і зовнішнього втручання; по-друге, вона є системою суспільно-політичних заходів, яка забезпечує цю захищеність [5, с. 299].

Як зазначає Н. Худоба, найважливішими чинниками забезпечення релігійної безпеки є: «внутрішньорелігійна стабільність (міжцерковна та міжконфесійна

здатність до вирішення релігійних конфліктів насамперед не насильницькими методами); зовнішньорелігійна стабільність (зміцнення міжнародного авторитету України як великої європейської християнської держави, збереження її національно-культурної самобутності та незалежності – наявність для цього ефективного механізму); повне задоволення релігійних потреб, свобода волевиявлення та віросповідання окремих особистостей та груп віруючих; наявність комплексної стратегії суспільно-політичного й духовного розвитку держави, в тому числі і в галузі забезпечення релігійної безпеки України» [5, с. 300].

На нашу думку зміст релігійної безпеки можна розкрити через характеристику таких її складових:

1. Релігійний суверенітет та недоторканність України, тобто здатність держави контролювати і регулювати релігійну безпеку не тільки в середині країни, але й за її межами з метою додержання законів України, прав і свобод громадян та забезпечення національної безпеки держави.

2. Вдосконалення державного регулювання розвитку духовно-релігійної сфери суспільного життя.

3. Наповнення інформаційного простору достовірною інформацією про стан релігійної безпеки в Україні, а також активне залучення засобів масової інформації до боротьби з проявами релігійних небезпек (міжконфесійних зіткнень, деструктивними культами, сектами тощо).

4. Неухильне дотримання конституційного права громадян на свободу совісті та віросповідання з боку держави, органів державної влади та місцевого суверенітету, їх посадових (службових) осіб, громадян та їх об'єднань.

5. Недопущення дискримінації в сфері реалізації релігійних прав та переслідування громадян за їх світогляд.

6. Вжиття комплексних заходів щодо захисту прав представників різних конфесій.

В процесі реалізації зазначених складових формуються особливий вид суспільних відносин. Відносини в сфері релігійної безпеки — це такі відносини, які виникають у всіх сферах життя і діяльності людини, суспільства і держави реалізації ними права на свободу совісті та віросповідання, для реалізації яких важливим фактором є відповідне середовище. Релігійне середовище – це усталене поєднання окремих суб'єктів та об'єктів релігійної безпеки України, що взаємодіють в різноманітних релігійних процесах.

Таким чином, релігійна безпека є комплексним поняттям і представляє собою, з одного боку, стан захищеності життєво важливих духовно-релігійних інтересів суспільства від внутрішніх загроз і зовнішнього втручання, а з іншого – систему суспільно-політичних заходів щодо забезпечення цієї захищеності. Релігійна безпека є важливою складовою національної безпеки

Важливою складовою державного управління в сфері забезпечення релігійної безпеки є інституційна складова, тобто чітке визначення кола суб'єктів державної влади, які мають забезпечувати належний рівень охорони та дотримання релігійних прав в контексті стабільності національної безпеки. Аналізуючи положення Закону України «Про національну безпеку України», можемо окреслити коло суб'єктів забезпечення релігійної безпеки. Так, забезпечення релігійної безпеки здійснюється: Президентом України; Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, Службою безпеки України, Управлінням державної охорони України, Радою національної безпеки і оборони України, а також міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, місцевими державними адміністраціями; судами загальної юрисдикції; прокуратурою України; органами

місцевого самоврядування; Службою судової охорони, Державною прикордонною службою України, Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України; громадяни України, об'єднання громадян. Таким чином, коло суб'єктів забезпечення релігійної безпеки є досить широким і потребує більш чіткого закріплення їх повноважень в нормативно-правових актах.

Законодавство України не містить чіткого переліку об'єктів релігійної безпеки, тому вважаємо за доцільне виокремити наступні групи, зважаючи на положення чинних нормативно-правових актів щодо об'єктів національної безпеки:

- особа, що включає людину і громадянина (а саме їхні конституційні права і свободи);
- суспільство (в розрізі його духовних, культурних, морально-етичних, історичних, інтелектуальних та матеріальних цінностей, інформаційного і навколишнього природного середовища тощо);
- держава (тобто її суверенітет, конституційний лад, територіальна цілісність і недоторканність) [1].

Отже, за аналогією можемо зробити висновок, що до основних об'єктів релігійної безпеки як складової національної слід віднести: релігійні права й свободи осіб та релігійних організацій, суспільства та держави.

Наступним структурним елементом державної політики в сфері релігійної безпеки як складової національної безпеки є нормативно-правове регулювання окресленої сфери. На разі окремі елементи даного механізму державного управління містяться в положеннях Конституції України, Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України, Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Законів України «Про національну безпеку», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» тощо. Зважаючи на їх «різномірність» та існування окремих особливостей пов'язаних із проведенням релігійними організаціями своєї діяльності, особливостей потреб окремих осіб для справлення релігійних обрядів та дотримання канонічного права тощо існує потреба врахування максимальних випадків можливості та порядку втручання державних органів в зазначену сферу. Тому одним із важливих завдань держави в реалізації політики щодо релігійної безпеки є вдосконалення законодавства, яке регулює порядок створення, реєстрації релігійних організацій та контролю за їх діяльністю.

Необхідним елементом є і особливості взаємодії держави та релігійних організацій як основи здійснення державної політики в сфері забезпечення релігійної безпеки. На думку М. Росенко, до системи взаємовідносин держави й релігійних організацій застосовують два основні підходи [6]. Перший ґрунтується на цілковитій рівності релігій і релігійних організацій, котрі існують і виникають в країні. Жодна з конфесій не може претендувати на особливу значущість для держави, тобто в державі однакове ставлення до всіх релігійних організацій (наприклад, США). Другий підхід характеризують особливі відносини з деякими релігійними організаціями, які мали великі заслуги в становленні держави й суспільства (наприклад, Греція).

Українська держава стосовно релігійних організацій, як і стосовно інших об'єднань громадян і політичних партій, здійснює політику невтручання. Це забезпечує нейтралітет у питаннях світогляду й віросповідання, виконання зобов'язань із гарантування свободи віросповідання й водночас створює рівні умови для захисту

прав і свобод усіх громадян. Однак ця політика передбачає певні правові важелі, аби не допустити порушення прав інших громадян та громадського порядку [6].

Таким чином, в системі здійснення державою політики в сфері релігійної безпеки можна виділити наступні складові:

1. Нормативно-правові, тобто забезпечення існування відповідної нормативної бази, яка б регулювала таку специфічну сферу суспільного життя як релігійні відносини. В Україні забезпечення релігійної безпеки регулюється Конституцією України, іншими законами й правовими актами, а також системою відповідних державних органів і об'єднань громадян. Однак, незважаючи на досить розгалужену систему, більшість нормативних актів в зазначеній сфері носить декларативний характер, є безадресними та в більшості випадків в них відсутній чіткий механізм реалізації та контролю за виконанням приписів, що вони містять. Україна, як і переважна більшість сучасних держав, залишила за собою виняткове право на визначення правового статусу релігійних організацій та контроль за реалізацією принципу свободи совісті. Однак, чинне законодавство містить чимало спірних положень та «білих плям» стосовно релігійної безпеки. Так, наприклад, жоден нормативно-правовий акт не містить визначення поняття «релігійна безпека», а отже і поняття її суб'єктів, об'єктів та принципів реалізації.

2. Організаційно-правові: існування системи відповідних органів, які б здійснювали контроль та нагляд за діяльністю релігійних об'єднань та захист релігійних прав громадян в Україні. Такий вид діяльності безпосередньо здійснюють Президент України, Верховна рада в особі Уповноваженого з прав людини, Кабінет Міністрів України в особі відповідних міністерств (Міністерство культури України, Міністерство внутрішніх справ, Служба Безпеки України тощо). Ефективність роботи цих органів значною мірою залежить від її правового врегулювання та чіткого виконання обов'язків що поставлені перед їх працівниками.

Важливою складовою даного аспекту є і розвинута судова та позасудова система розгляду справ про порушення прав громадян на свободу віросповідання та совісті.

3. Економічні, соціальні та політичні: рівень стабільності економічного та політичного розвитку країни, забезпечення високого рівня соціальної захищеності населення. Досить часто нестабільна економічна і політична ситуації стають передумовами для виникнення та розвитку релігійних небезпек: зовнішніх та внутрішніх. В умовах слабкої захищеності населення можуть активізувати дії певні деструктивні культи, релігійні об'єднання та секти, можливі проникнення на територію України закордонних емісарів. На фоні загальної кризи можуть виникати як міжконфесійні, так і внутрішньоконфесійні конфлікти [5].

4. Наукові, тобто наявність достатнього науково-теоретичного та практичного підґрунтя, розроблення методологічного забезпечення проведення певних заходів в сфері релігійної безпеки. Також це застосування принципів наукової обґрунтованості, раціональності та доцільності. Це стосується як законотворчої діяльності, так і процесу реалізації органами державної влади нормативних приписів.

В Україні створено Інститут проблем національної безпеки, головною метою якого є забезпечення розроблення наукових засад національної безпеки, підвищення наукової обґрунтованості та ефективності державної політики, яка направлена на захист національних інтересів та забезпечення в Україні безпеки певної особи так і усього населення держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності, а також для поліпшення консультативно-дорадчого забезпечення діяльності Президента України та Ради національної безпеки і оборони України із зазначених питань [7].

5. Інформаційно-аналітичні: здійснення моніторингу, дослідження та поширення інформації про стан та перспективи релігійної безпеки як самостійного явища, так і в контексті національної безпеки. Ця діяльність покладена не лише на органи державної влади та місцевого самоврядування. Значну роль в її реалізації здійснюють засоби масової інформації: телебачення, радіо, друковані видання, мережа Інтернет, соціальні мережі. Те, наскільки якісно, швидко і достовірно буде розповсюджена інформація, значно впливає на ставлення і усвідомлення громадянами існуючих та потенційних релігійних загроз.

Висновки. Таким чином, на сучасному етапі розвитку Україна має певні проблеми щодо достатнього рівня забезпечення релігійної безпеки. Аналіз процесів державотворення України на різних його історичних етапах свідчить, що про наявні тенденції ігнорування чи певного недооцінення значимості процесів, які відбуваються зокрема в релігійному житті та й у гуманітарній сфері загалом, а також розуміння того, що відсутність чіткого механізму державного регулювання цієї сфери призводить до саморуйнівних конфліктів у державі. На сьогодні пріоритетним напрямом в Україні має стати консолідація всього суспільства, направлення його політичної волі на реальну реалізацію чітко визначених загальнонаціональних інтересів та повне використання духовно-інтелектуального потенціалу. Важливу роль у цьому здатні відіграти виважена і водночас динамічна державна політика України у сфері державно-релігійних відносин та обстоювання власних національних інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про Національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 25.01.2022)
2. Політологія : навчальний посібник / за заг. ред. М.П. Гетьманчука. Київ : Знання, 2011. URL: http://pidruchniki.com/10310208/politologiya/natsionalna_bezpeka_ukrayini (дата звернення: 24.01.2022)
3. Сунгуровський М. Методологічний підхід до формування системи національної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2001. № 3–4. С. 46–51.
4. Про Стратегію національної безпеки України : Рішення РНБО від 14 вересня 2020 р. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005525-20#Text> (дата звернення: 25.01.2022)
5. Худоба Н. Духовно-релігійна складова державотворення України. *Вісник Національної академії державного управління*. 2009. № 38. С. 298–306.
6. Росенко М. Державна політика України щодо церкви й релігійних організацій. Їхнє місце в політичній системі суспільства. *Віче*. 2009. № 12. URL: <http://www.viche.info/journal/1513> (дата звернення: 23.01.2022)
7. Про Інститут проблем національної безпеки України : Указ Президента України від 3 грудня 2003 р. № 1396/2003. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1396/2003#Text> (дата звернення: 26.01.2022)

REFERENCES:

1. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid (21.06.2018) [in Ukrainian].
2. Hetmanchuk M.P. (red.) (2011) Politolohiia: navchalnyi posibnyk. [Political Science: textbooks]. Kyiv : Znannia, 2011.
3. Sunhurovskiy M. (2001) Metodolohichni pidkhid do formuvannia systemy natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Methodological approach to the formation of the national security system of Ukraine]. *Stratehichna panorama*, 2001. (3–4). 46–51. [in Ukrainian].

4. Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy Rishennia RNBO vid (14.09.2020). [in Ukrainian].
 5. Khudoba N. (2009) Dukhovno-relihiina skladova derzhavotvorennia Ukrainy [Spiritual and religious component of state formation of Ukraine]. Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia, 2009. (38). 298 – 306. [in Ukrainian].
 6. Rosenko M. (2009) Derzhavna polityka Ukrainy shchodo tserkvy y relihiinykh orhanizatsii. Yikhnie mistse v politychnii systemi suspilstva [State policy of Ukraine towards the church and religious organizations. Their place in the political system of society]. Viche. (12). Retrieved from: <http://www.viche.info/journal/1513>. [in Ukrainian].
 7. Pro Instytut problem natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid (03.12.2003). [in Ukrainian].
-